
**El repartiment de les terres
comunals de la Jonquera i la seva
evolució posterior**

Per JOAQUIM ALVARADO I COSTA

El propòsit d'aquest treball és estudiar el repartiment de les terres del Comú de la Jonquera, que tingué lloc el 1842, i marcar les possibles intencions, interessos i conseqüències per al poble i els seus habitants (o per a una part d'ells) que comportà aquest procés i la seva evolució posterior. Al llarg d'aquestes pàgines, a part d'analitzar l'evolució històrica de la propietat d'aquelles terres, posarem sobre la taula els dos aspectes que considerem bàsics en l'evolució històrica d'aquells terrenys:

– El que, en principi, s'ha presentat com a un repartiment de la propietat de la terra entre els veïns del poble, o sigui, un intent de crear un grup de petits propietaris amb la porció de terra necessària per a la seva supervivència i per a la satisfacció de les seves necessitats, es converteix, amb el pas dels anys, en una via d'enriquiment per part d'un grup de propietaris que acaba acaparant bona part d'aquestes terres, i les afageix al patrimoni personal que creiem que ja posseeixen.

– Els arbres surers, al nostre entendre, són el gran objectiu d'acaparament per part d'aquells propietaris. L'auge de la indústria surera ha convertit el suro en una matèria primera preuada, en una font segura d'enriquiment. Al 1865, durant una inspecció feta en aquells terrenys, de la qual parlarem detingudament quan arribi el moment, es calcula que hi ha un mínim de 712,5 vessanes d'alzines sureres, una quantitat inferior a la que hi ha d'haver en realitat, ja que els encarregats de fer el càlcul declaren que els ha estat impossible comptar el número exacte de vessanes del territori i en deixen bona part sense amidar, la gran majoria del qual es tracta de zones amb alzines sureres. Veurem com hi ha coincidències destacables entre els principals posseïdors de terres comunals repartides el 1842 i els principals propietaris de boscos d'alzines sureres jonquerencs.

Per dur a terme el treball hem disposat, fonamentalment, de tres documents, guardats a l'Arxiu Municipal de la Jonquera (en endavant, AMLJ). Per una banda, tenim els resultats del sorteig efectuat el 29 de maig de 1842, en el qual es van repartir 220 parcel·les entre 220 veïns de la Jonquera. Aquest document ens informa de la zona o del territori en el qual es troba cada sort i les seves afrontacions. Posteriorment, disposem d'un expedient de legitimitació que s'efectua el 1865 per tal de legalitzar aquella propietat, els motius de la realització del qual ja explicarem en el seu moment. Aquesta font ens esmenta el nom dels 107 propietaris que en aquells moments posseeixen

alguna parcel·la als terrenys que foren repartits vint-i-tres anys abans; els territoris on estan localitzades, les afrontacions, què s'hi conrea (si és que aquelles terres s'han destinat al conreu) i el número de vessanes (i el seu equivalent en hectàrees) que hi ha de cada conreu. Així, veurem com aquest document és el que ens facilita més informació sobre aquelles terres, el seu ús i les seves possibilitats. Finalment, disposem d'una sèrie de llistes anuals de posseïdors de sorts, realitzades entre 1890 i 1900, on només se'ns informa del nom de cada propietari (en queden 89), del número de sorts que posseeixen i el cànon que han de pagar (2,68 pessetes per sort). A part d'aquests documents fonamentals, disposem d'altra documentació derivada del tema que es guarda a l'AMLJ que ja anirem comentant, de diverses compres efectuades entre 1842 i 1865 cercades en protocols notariais de l'Arxiu Històric Comarcal de Figueres (AHCF) i a la Comptaduria d'Hipoteques de l'Arxiu Històric de Girona (AHG); i d'altres referències bibliogràfiques. Cal destacar que aquest fenomen ja fou objecte d'estudi fa dotze anys⁽¹⁾ però l'article resultant no va anar a fons alhora d'estudiar les intencions i les conseqüències del repartiment de 1842 i li acaba atribuïnt la funció d'haver estat la causa fonamental d'una llarga etapa de prosperitat per a la Jonquera i els seus habitants. Els autors de l'article remarquen l'augment demogràfic del poble,⁽²⁾ la seva expansió urbana,⁽³⁾ la creació de dues fires anuals i un mercat els diumenges... Nosaltres no acabem de veure clar que el repartiment dels comunals hagi estat el factor essencial per aquesta època de prosperitat, som més aviat partidaris d'atribuir a la indústria surera i als negocis derivats de la seva condició fronterera un paper més important en aquesta fase expansiva per la qual passa el nostre poble.

Un cop aclarits els objectius i les pautes prèvies, passarem a analitzar el fenomen i la seva evolució amb més detall.

1. A. COMPTE i E. JUAN, "El repartiment dels comuns a la Jonquera a mitjans del segle XIX i el seu marc social, polític i econòmic", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 17, 1984, p. 247-285.

2. L'evolució demogràfica de la Jonquera ha estat com segueix:

1787	870 habitants
1825	1.040 habitants
1845	1.165 habitants
1857	1.874 habitants
1877	2.227 habitants
1887	2.070 habitants
1900	1.588 habitants

Fonts: 1787 i 1825: A. COMPTE, *La Jonquera*, Quaderns de la Revista de Girona, núm. 27, sèrie Monografies Locals núm. 15, Diputació de Girona, 1990. 1845: P. MADÓZ, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, edició d'Antoni Pladevall sobre el Principat de Catalunya, vol. II, Curial, Barcelona, 1985, vol. II, p. 24-25. 1857, 1877, 1887 i 1900: A. COMPTE i E. JUAN, "La Jonquera: dels inicis de la Restauració a la fi de la primera guerra mundial (1875-1918)", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 18, 1985, p. 271-172.

3. Evolució del número de cases a la Jonquera:

1845	200 cases
1865	323 cases
1905	412 cases

Fonts: 1845: P. MADÓZ, *Op. cit.* P. MARTÍNEZ QUINTANILLA, *La provincia de Gerona. Datos estadísticos*, F. Dorca imp., Girona, 1865; p. 363. 1905: F. CARRERAS I CANDI, *Geografía General de Catalunya*, vol. VI, Edicions Catalanes, Barcelona, 1980, p. 491-498.

ANTECEDENTS

El comte de Peralada era el senyor directe de la vila de la Jonquera. Aquesta població constituïa l'anomenat vescomtat o *panó* de Rocabertí, juntament amb les poblacions veïnes d'Agullana i Cantallops (vegeu el mapa adjunt). La Jonquera conservava un privilegi atorgat el 1453 en el qual se li concedien l'arrendament dels arbitris (fleca, carnisseria, taverna, hostal i dret a vendre civada).⁽⁴⁾ No tenim notícies que abans del 1665 el poble tingués algun dret sobre les terres que seran objecte del nostre estudi. Aquestes terres no sembla que s'hagin caracteritzat per les seves possibilitats de conreu. El bosc era l'element predominant, així com les zones rocoses i els prats. La riquesa de la zona es devia basar en l'aprofitament dels productes del bosc (llenya, glans...) i en la ramaderia. Possiblement, aquest fet explicaria que el 28 d'agost de 1665 el comte de Peralada estableixi a la universitat de la Jonquera les que s'anomenen tres *jasses* del camp del Cals, de les Ruscles i de la Calma; unes 4.500 vessanes de terra que constituïran el territori de propis, que serà objecte del nostre estudi. En principi, el comte de Peralada conserva el domini directe d'aquelles terres. La universitat es compromet a pagar una entrada de 12 perdius i traspasa al comte el dret d'arrendar l'hostal i d'hostejar-hi forasters.

Per tant, sembla que quan el comte cedeix el domini útil d'aquells terrenys al poble, no considera que se'n pugui treure gran cosa, en aquells moments. Sembla que els beneficis que se'n poden treure no són gaire elevats. Contràriament, el comte té interès en l'hostal. No hem d'oblidar que en aquells moments, la Jonquera s'ha convertit en un territori fronterer arran de la signatura del Tractat dels Pirineus (1659) i s'ha convertit en terra de pas obligada per a tots els que vulguin entrar a la península, per tant, el trànsit de viatgers serà considerable.

Les possibilitats de treure riquesa d'aquelles terres augmenten considerablement des de mitjan segle XVIII, amb els inicis de la indústria surera. D'un dia per l'altre els propietaris de boscos d'alzines sureres es troben que posseeixen una matèria primera revaloritzada amb la implantació d'aquella indústria. Entre aquests propietaris hi ha la universitat de la Jonquera. Les terres que els cedí el comte de Peralada són riques en suro. A partir de mitjan segle es comencen a arrendar les escorces dels suros del Comú en pública subhasta, per cinc o deu anys indistintament.⁽⁵⁾ Nosaltres hem localitzat alguns d'aquests arrendaments.

El 5 de maig de 1751 la universitat de la Jonquera arrenda les escorces dels suros del Comú per cinc anys (1753-58) a Joan Darder, pagès; Joan Baptista Verneda, bracer; i Josep Roura, mestre de cases; per un total de 1.319 lliures i

4. A. COMPTE i E. JUAN, "Una visió de la Jonquera i els jonquerencs en els anys immediatament anteriors al Tractat dels Pirineus (primera meitat segle XVII)", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 19, 1986, p. 50.

5. C. PI i SUNYER, *La vida a la frontera durant les guerres amb la França*, Dalmau edit., Barcelona, 1966, p. 10.

DOMINIS JURISDICCIONALS DELS COMTES DE PERALADA
A L'EMPORDÀ, A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XVII

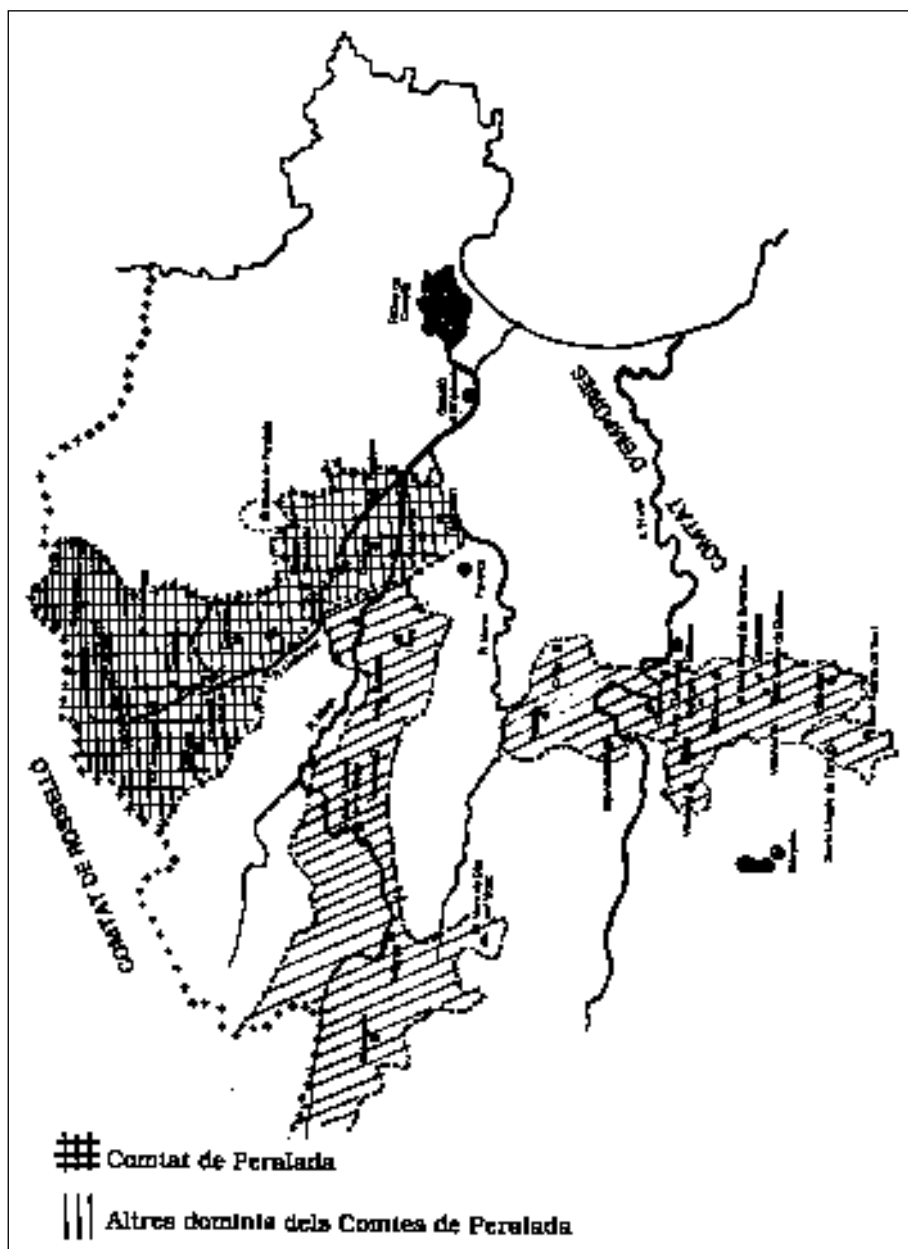

Figura 1

Font: A. Compte i E. Juan. "Una visió de la Jonquera i els jonquerencs en els anys immediatament anteriors al Tractat dels Pirineus (primera meitat del segle XVII)", Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, núm. 19, 1986, p. 50.

15 sous, a més de dues atxes de cera de 5 lliures cadascuna i 230 lliures a l'església per a instaurar un retaule.⁽⁶⁾ El pagament es farà en tres terminis: 250 lliures el mateix dia de la subhasta, 100 lliures el dia de Nostra Senyora de Setembre i la resta el dia de Sant Antoni de 1758. D'aquesta manera, veiem com la universitat jonquerenca es troba de la nit al dia amb una font de riquesa molt important. Però els beneficis que es treuen d'aquest primer arrendament que hem localitzat són una fotesa si els comparem amb el que en treuran més endavant.

El 3 de juliol de 1774 les escorces de suro són arrendades per cinc anys al pagès Benet Donadeu, per 6.500 lliures i 5 sous; 1.300 lliures i 5 sous anuals; a més de 36 lliures anuals pel guardabosc i quatre atxes de cera de 5 lliures per a l'església.⁽⁷⁾ Les tabbes ens inclouen una clàusula en la qual es prohibeix als habitants del poble i als forasters que llevin suro sense el permís del propietari i sense una llicència de la universitat. A més, la clàusula 6 exposa que les persones que llevin el suro han de ser persones hàbils i capacitades per a fer-ho, i que la lleva s'haurà de realitzar durant el mes d'agost. Això indica possibles conflictes previs? Aquestes tabbes posen un èmfasi especial en com s'ha de dur a terme el procés, sembla com si la manca de cura a l'hora de llevar la matèria primera dels arbres hagi generat destrosses i la universitat es vulgui assegurar que deixa en bones mans la seva principal font de riquesa. També s'explicita que els encarregats de llevar el suro i de transportar-lo han de ser habitants de la Jonquera i que només s'agafin forasters quan els faltin treballadors i no els puguin localitzar al poble. Això indicaria que la universitat es preocupa per l'atur existent a la població. El 1779 es fa un nou arrendament dels suros a Galderic Perxés, sombrero de Figueres, amb les mateixes condicions que s'havien fet a Benet Donadeu cinc anys abans.⁽⁸⁾

No disposem de cap més tabba d'arrendament fins el 1812, quan Cristòfor Brugat, batlle de la Jonquera, arrenda els suros del Comú per deu anys i deu collites a Joan Azemar, negociant de Figueres, per 14.000 lliures; 1.400 lliures anuals. Es torna a demanar que la lleva del suro es faci a ús i costum de bon pagès; que al darrer any dos experts, un nomenat per la universitat i l'altre per l'arrendatari, es reunixin per a comprovar que s'hagi fet la lleva amb correcció (i per vigilar que es lleva la quantitat adequada) i es remarca que la lleva s'haurà de realitzar entre l'1 de juny i el 15 de setembre. S'estipula que l'arrendatari pagarà 36 lliures al guardabosc anualment, en tres pagues cada quatre mesos.⁽⁹⁾

L'arrendament del suro s'ha convertit en la principal font d'ingressos per al nostre poble.⁽¹⁰⁾ L'Ajuntament es troba d'un dia per l'altre amb una font de riquesa importantíssima. A més, sembla que disposa de les millors alzines sureres de la població, les més cobejades per la seva qualitat. Les terres de la

6. AMLJ, "Hisenda. Patrimoni. Arrendament del suro del Comú", 1751.

7. AMLJ, "Hisenda. Patrimoni. Arrendament del suro del Comú", 1774.

8. AMLJ, "Hisenda. Patrimoni. Arrendament del suro del Comú", 1779.

9. AMLJ, "Hisenda. Patrimoni. Arrendament del suro del Comú", 1812.

10. A. COMPTE i E. JUAN, "La Jonquera al segle XVIII: alguns aspectes del seu passat", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 22, 1989, p. 152.

muntanya de Requesens, propietat del comte de Peralada, també tenen suro, però de menor qualitat. El 1787 són arrendades per deu anys i 3.600 lliures, menys de la tercera part del que rep el Comú.⁽¹¹⁾ També es fan contractes entre particulars. Jaume Balló, pagès del Carnadal, l'arrenda per cinc anys a Joan Laporta per 100 lliures anuals.⁽¹²⁾

A part del suro, el Comú també intenta arrendar terres de conreu a treballadors del poble, que paguin l'arrendament amb la dotzena part de la collita. Al 1758 es paguen per aquest concepte 80 lliures; al 1782 se'n paguen 31 lliures i 10 sous.⁽¹³⁾ Les possibilitats d'aquelles terres per al conreu són molt minses. Quan les terres es reparteixin se'n destinaran molt poques al conreu, com ja veurem al seu moment.⁽¹⁴⁾

Per tant, veiem com el suro és la principal riquesa de les terres del Comú del nostre poble. El preu del seu arrendament ha anat pujant i s'ha convertit en un bé preuat. El fet que el que cobri la universitat en concepte de l'arrendament del suro sigui molt superior al que es cobra entre particulars, ens pot fer suposar que el suro del Comú és el millor de tot el poble, tot i que per fer aquesta afirmació tan rotunda hauríem de buscar més dades. En el moment en què la indústria surera s'està consolidant, cal un fàcil accés a la matèria primera.⁽¹⁵⁾ La Jonquera està esdevenint un dels principals centres de la indústria dels taps de suro, tot i que manté unes formes artesanals molt marcades al llarg de tota la seva existència.⁽¹⁶⁾

D'aquesta manera, després que es dugui a terme el repartiment de 1842, les persones que compren parcel·les repartides entre els veïns del poble busquen accedir a una matèria primera d'una indústria en expansió, que els pot reportar grans beneficis. Després d'aquesta introducció, en la qual s'ha intentat presentar les característiques i les possibilitats de les terres que seran objecte del nostre estudi, passarem a analitzar el repartiment i l'evolució històrica de les parcel·les repartides, i també intentarem demostrar les dues premisses que hem apuntat a l'inici del treball.

Per cert, les tabbes d'arrendament que hem anat analitzant no esmenten en cap moment el domini directe del comte de Peralada sobre aquell territori. Aquesta qüestió serà bàsica al llarg del nostre estudi, ja que es generaran controvèrsies destacables que ja anirem comentant així que les anem trobant.

11. *Ibid.*, p. 144.

12. *Ibid.*, p. 123.

13. *Ibid.*, p. 107-108.

14. F. DE ZAMORA, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Curial, Barcelona, 1973. L'autor exposa com a la Jonquera li manca blat i l'han d'anar a comprar al Rosselló, malgrat la prohibició d'exportar-lo; p. 329. Per tant, les poques possibilitats de les terres jonquerenques per al conreu no es limiten a les comunals, sinó a tot el poble.

15. *Ibid.*, remarca que el suro de la zona fronterera és "...mucho mejor que el que se cria en la marina..."; p. 329.

16. A. COMPTE i E. JUAN, "La Jonquera al segle XVIII...", *Op. cit.* Han localitzat el primer taper jonquerenc el 1754, anomenat Antoni Moliner. Posteriorment han localitzat els tapers Francesc Voyer (1755), Quirze Terrats, Joan Gilet, Joan Labadie (1765), Josep Prat (1770), Joan Vial (1771)... p. 120-124.

EL REPARTIMENT

El 21 de novembre de 1841 els veïns de la Jonquera es reuneixen a la casa de la vila sota la direcció de Jaume Roura, alcalde; Joan Roget, Joan Salabert, Benet Cardoner i Joan Viñas, regidors; i Josep Berneda, síndic procurador.⁽¹⁷⁾ S'aprova que, a causa de les instàncies que els veïns han anat enviant a l'Ajuntament, en les quals es demana que es reparteixin les terres del Comú a parts iguals segons el seu valor, el municipi ha decidit acceptar que es dugui a terme aquesta iniciativa. Es considera que el repartiment serà beneficiós per al poble, ja que hi ha moltes terres incultes que es posaran en conreu i cada propietari tindrà cura d'evitar tales i destrosses que han fet "...ab tanta frecuencia alguns malfactors..."; darrerament aquestes destrosses han consistit en abusos en l'usdefruit de llenya i de glans. Què és el que du la universitat de la Jonquera a desfer-se del seu ingrés més important des de mitjan segle XVIII? Es consagra que el repartiment serà gratuït, els beneficiaris amb una parcel·la no pagaran res a canvi.

Hauria estat útil anar a veure si han tingut lloc litigis importants entorn de la possessió i l'aprofitament d'aquells terrenys durant la primera meitat del segle XIX. El document ens explica com s'han produït abusos en l'usdefruit de la llenya i de les glans. Ja hem vist com els arbres predominants en aquell territori són les alzines sureres, per tant, el municipi té interès que no es malmeti la llenya d'aquells arbres. D'altra banda, el document remarca que es vol crear una classe de petits propietaris amb el seu tros de terra. Aquests nous propietaris seran els encarregats de conrear unes terres incultes, cosa que hauria de millorar l'economia del poble en general. La propietat de cada veí li generaria una producció anual d'aliments que li servien per al seu sosteniment. Compte i Juan ens han exposat l'existència a la Jonquera de gran quantitat de treballadors sense o amb molt poca terra, que no poden anar a treballar a la duana (lloc de treball per als funcionaris forasters) ni poden col·locar-se a la indústria tapera.⁽¹⁸⁾ Seria interessant veure fins a quin punt de pressió ha arribat aquesta massa de treballadors per a aconseguir que es reparteixin les terres comunals sense haver de donar res a canvi (en un primer moment).

El document elaborat el 21 de novembre de 1841 arriba a vuit conclusions:

1. Es repartirà a parts iguals segons el seu valor, el terreny comunal de la Jonquera, entre els caps de casa que tinguin els anys de veïnatge necessaris per a poder ser considerats com a veïns del poble i poder participar així en el sorteig. Els jutges Antoni Tomàs Fages, Sebastià Bordas i Josep Porret s'encarregaran de discernir els criteris necessaris que cal complir per ser veí de la Jonquera.

2. Carles Bosch, Baldiri Rocalba, Jaume Viñas i Jaume Viñas Paulet, juntament amb l'alcalde i el síndic procurador, exposaran als jutges les dificultats a l'hora de discernir qui pot ser veí i s'acceptaran les seves decisions, les quals hauran de ser ratificades per un notari.

17. Es guarda l'original del document que s'aprova a AMLJ, "Hisenda. Patrimoni", en forma de protocol notarial. El notari és Bonaventura Sans, de Figueres.

18. A. COMPTE i E. JUAN, "El repartiment dels comuns a la Jonquera...", *Op. cit.*, p. 263.

3. Les llenyes mortes i baixes i la fullaraca de les terres seran d'utilitat perpètua per als habitants de la vila.

4. Els habitants de la vila poden fer pasturar les herbes del terreny comunal entre els dies 21 de gener i 28 de setembre. Si causen algun dany en algun arbre o planta, el pagaran al propietari.

5. L'Ajuntament pagarà les despeses del fons comunal.

6. El sorteig es farà a la Casa de la Vila.

7. Els arrendaments existents en aquells moments es mantindran, i els han de respectar tots els participants.

8. Tots els participants hauran de sostenir qualsevol causa o plet que es generi al voltant de la seva propietat.⁽¹⁹⁾

Aquestes clàusules conviden a fer alguns comentaris. Per una banda, veiem que el municipi es continua preocupant pels interessos particulars dels seus habitants. Hem vist com als arrendaments de suro del Comú fets al segle anterior es recalca que els encarregats de la lleva i el transport de les escorces de suro havien de ser habitants del poble. Ara s'estipula que els beneficiaris del repartiment han de ser veïns de la Jonquera, fins i tot, tres jutges hauran de discernir les condicions necessàries per tal que una persona pugui ser considerada com a veí del poble. A la vegada, seran els habitants els que podran tenir accés a les llenyes baixes i a la fullaraca, i els que podran pasturar en aquells terrenys. Això ens pot donar pistes entorn de la possible existència de petits ramaders que necessiten dur els seus ramats a les terres comunals. En si, veiem com no s'atorga una plena propietat de les terres (tot i que afirmar això seria entrar en debats i discussions entorn del significat de plena propietat, o sobre si és possible que existeixi una plena propietat). Els beneficiaris del repartiment estaran obligats a deixar que altres persones entrin a les seves possessions per tallar la llenya permesa i per pasturar els seus ramats. Més endavant també es legislarà que els camins de la zona seran públics per a transitar-hi lliurement.

Per tant, veiem com el repartiment es presenta com un intent de solucionar diversos problemes econòmics per part dels habitants del poble, concedint-los una parcel·la de terra que haurà de satisfer les seves necessitats bàsiques. Compte i Juan l'encerten de ple quan recorden que "...ens trobem en plena vigència de les idees liberals, adversàries de la propietat col·lectiva i partidàries acèrrimes de la propietat individual, a la que atorgaven tots els avantatges del progrés moral i material de la societat".⁽²⁰⁾ En canvi, veiem com es permet que es mantinguin pràctiques comunitàries que haurien d'entrar en contradicció amb la idea d'una propietat individual plena. És una llàstima no haver pogut disposar d'aquelles instàncies que els habitants de la Jonquera havien enviat a l'Ajuntament al llarg dels anys anteriors entorn de la propietat i l'aprofitament d'aquelles terres. Possiblement, ens permetrien saber què és allò que els veïns esperaven rebre i per què l'Ajuntament arriba a aquesta solució que podríem definir, amb molts matisos, com a "mixta".

19. AMLJ, "Hisenda. Patrimoni: protocol notarial de Bonaventura Sans", Figueres, 21 de novembre de 1841.

20. A. COMPTE i E. JUAN, "El repartiment dels comuns a la Jonquera...", *Op. cit.*, p. 263.

El 9 d'abril de 1842 els jutges Josep Porret, Antoni Tomàs Fages i Rafael Puigmaniscle (substituit de Sebastià Bordes) publiquen un document resultat de les seves indagacions al voltant dels criteris de veïnatge per als habitants de la Jonquera.⁽²¹⁾ Aproven que, per tal que una persona pugui ser considerada com a veïna, cal que porti un mínim de cinc anys residint a la localitat de la qual vol esdevenir veí. Si un estranger vol participar en el repartiment, cal que porti un mínim de deu anys en territori espanyol per adquirir-ne la nacionalitat (i, evidentment, cal que en porti cinc a la Jonquera perquè se'l consideri veí). Si una dona estrangera es casa amb un veí del poble, adquirirà la seva nacionalitat i el seu veïnatge, però si és una veïna del poble la que es casa amb un estranger, és ella qui agafarà la nacionalitat del seu marit. Recordem que la Jonquera és un poble fronterer, on els contactes amb el país veí han hagut de ser constants i han generat negocis, relacions i activitats diverses a un i altre costat de la ratlla fronterera. Aquest llarg debat entorn de les condicions necessàries per ser veí del poble, pot venir propiciat perquè hi ha francesos que han volgut tenir accés al repartiment que està a punt de tenir lloc? És possible que aquests francesos (o alguns altres habitants de pobles del voltant, com Agullana o Cantallops), anteriorment haguessin tingut accés o haguessin aspirat a l'aprofitament d'alguna de les possibilitats d'aquelles terres? O potser ha estat aquesta gent la que ha propiciat els abusos en l'usdefruit de la llenya i les glans del Comú, dels quals ens en parlava el document aprovat per l'Ajuntament el 21 de novembre de 1841? La llarga dissertació al voltant del tema del veïnatge (el document amb les resolucions dels tres jutges ve en forma de preguntes i de llargues respostes on ens dóna lleis i decrets elaborats des de molts anys enrera i amb multiplicitat d'exemples i possibilitats abans de donar una resposta a cadascuna de les preguntes formulades) convida a què ens fem preguntes d'aquest tipus.

Finalment, el 29 de maig de 1842, a dos quarts de tres de la tarda, té lloc el sorteig i l'adjudicació de les parcel·les. Sota la direcció de Benet Cardoner, alcalde substituit de Pau Viñas, dels regidors Joan Viñas, Jaume Balló i Francesc Sagué i del síndic procurador Josep Guàrdia; es posen 220 noms de veïns del poble en una urna de vidre i 220 números en una altra. Toribi Viñas, de 9 anys, extreu els noms, i Agustí Sanjaume, de 7, extreu els números. Acabat el sorteig, 220 propietaris disposen d'una parcel·la de terra per al seu aprofitament.⁽²²⁾ Alguns propietaris sol·liciten poder permutar algunes de les seves parcel·les amb les d'altres propietaris. Aquesta demanda els és concedida i el 12 de juny, 32 parcel·les canvien d'amo. Es decideix mantenir la titularitat pública dels camins del terreny per tal que s'hi pugui transitar sense dificultats.

El document, en el qual consten els resultats del sorteig, ens inclou el número de la sort, el nom del propietari, el territori o la zona en el qual es troba la parcel·la i les afrontacions. La font no ens permet saber l'extensió de

21. AMLJ, "Hisenda. Patrimoni, protocol notarial de Bonaventura Sans", Figueres, 9 d'abril de 1842.

22. L'acta notarial del sorteig a AMLJ, "Hisenda. Patrimoni, Repartiment dels béns comuns". Notari: Joan Gay, Figueres, 29 de maig de 1842.

cadascuna de les sorts ni el tipus de conreu que hi ha. El document diferencia un total de 80 territoris. La toponímia encara ha conservat dos dels noms de les *jasses* que al 1665 foren cedides a la universitat jonquerenca: les Ruscles (sorts 133 a 138) i camp del Cals (sort 205).

El 21 de juny de 1844 la Comisión Especial de Montes de la Provincia tramet una carta a l'Ajuntament de la Jonquera perquè els informi si en el seu terme municipal hi ha o hi ha hagut alguna muntanya comunal, *baldio*, *realengo*, o d'un amo no conegut. El 2 de juliol n'envia una altra en la qual pregunta amb quin dret es van repartir les terres del Comú i de quantes vessanes es composava el terreny. L'Ajuntament ha de justificar la propietat d'aquelles terres i crear un comissionat que presenti els documents que acreditin la seva propietat. Si no ho fa així, l'Ajuntament haurà de pagar una multa de 1.000 rals. El 29 de juliol encara no ho havia fet.⁽²³⁾ No tenim més notícies sobre aquest assumpte fins el 7 de setembre de 1845, quan els veïns posseïdors de terres repartides el 29 de maig de 1842 són convocats a una reunió on se'ls comunica que s'ha rebut un ofici del cap superior polític de la província el 20 d'agost.⁽²⁴⁾ L'alcalde exposa que d'ara endavant els propietaris de les parcel·les hauran de pagar un cànon anual perpetu de 10 rals i 24 maravedís per cada sort que posseïxin, a partir de la premissa que cada sort té el mateix valor i que les sorts menors en cabuda o dimensió són majors en qualitat. S'exposa que el cànon ha de servir per pal·liar el dèficit municipal i es carregarà a partir d'aquell mateix any. Aquesta mesura torna a fer-nos preguntar les raons per les quals el municipi jonquerenc s'ha desfet de la seva principal font d'ingressos. Altre cop tornem a fer conjectures sobre la pressió que poden haver fet els veïns del poble per tal d'aconseguir que es repartissin aquells terrenys. El repartiment no ha estat beneficiós del tot per a l'Ajuntament, que es veu obligat a decretar un cànon perpetu, que no sempre constarà de 10 rals i 24 maravedissos. Al 1890-1900 es paguen 2,68 pessetes de cànon. Aquest pagament ha de servir per atenuar les pèrdues originades per la impossibilitat de treure profit a les terres del Comú.

Pel que fa a les cartes enviades per la Comisión Especial de Montes de la Provincia, ens du de nou a un tema que no hem d'oblidar: què se n'ha fet del comte de Peralada? L'Ajuntament ha oblidat que és el senyor directe de les terres que acaba de repartir, pel que sembla, sense el seu consentiment? Si aquelles terres no haguessin trobat amo, l'Estat en quedava com a propietari. Veiem com l'Ajuntament ha hagut de fer mans i mànigues per actuar dins d'un mínim de legalitat. La figura del comte de Peralada no ens apareix, com si ell també s'hagués oblidat que té senyoriu directe sobre una important massa de terreny de la Jonquera, que està generant amplis beneficis i dels quals n'està quedant al marge.

...Això és el que creïem un cop vam acabar d'elaborar el primer redactat d'aquest treball, però posteriorment vam tenir accés a la correspondència que

23. Es conserven les quatre cartes (se n'escriu una el 9 de juliol, que explica la forma com s'havia de constituir la comissió i com hauria d'actuar) a l'AMLJ, "Hisenda. Patrimoni" (en la mateixa caps a on hi ha les actes del repartiment de 1842).

24. L'acta d'aquesta reunió es conserva a l'AMLJ, "Hisenda. Patrimoni" (en la mateixa caps a de les actes del repartiment).

LA JONQUERA.
SITUACIÓ DE LES
TERRES COMUNALS

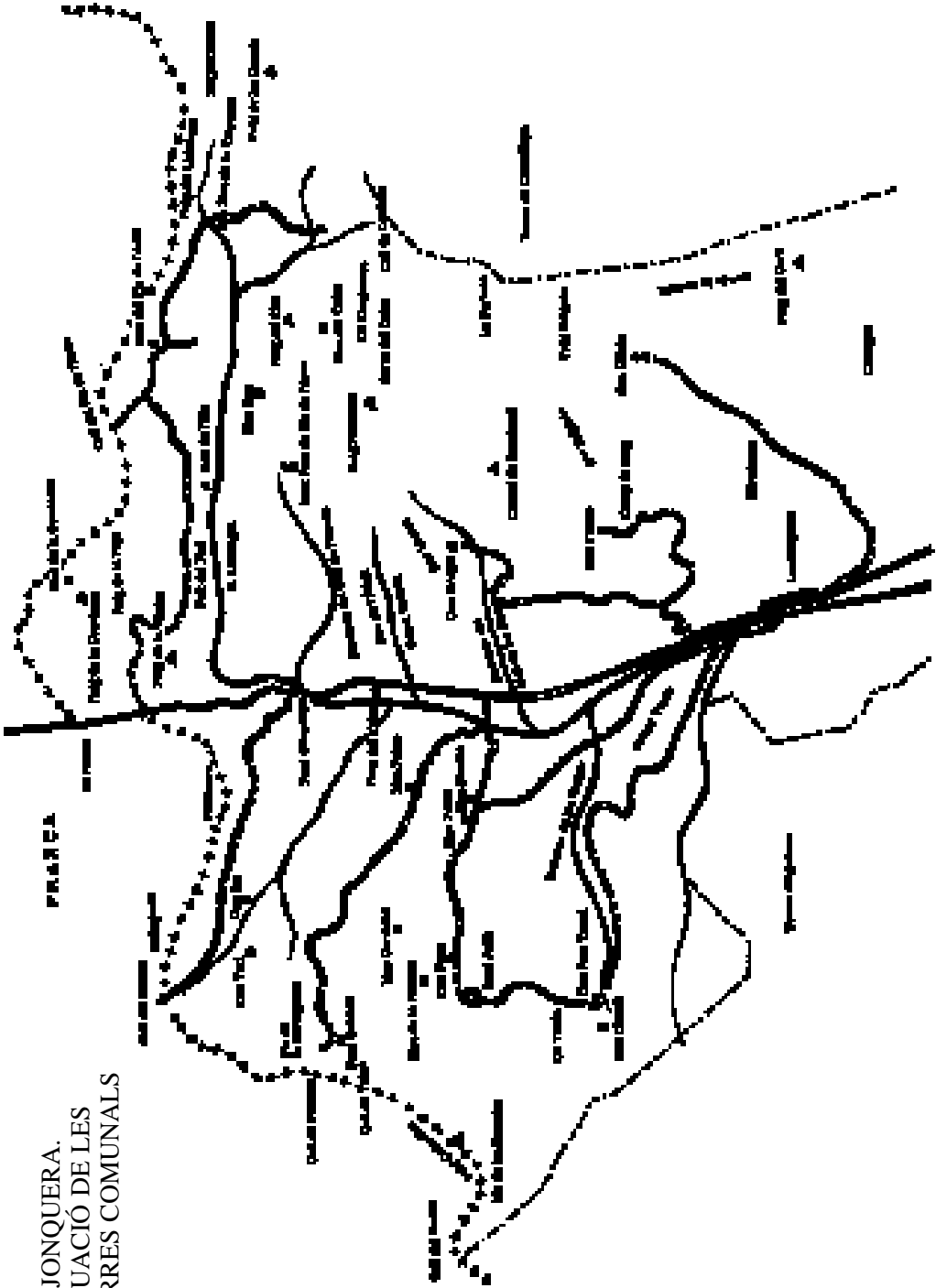

Figura 2. Font: A. Compte i E. Juan. "El repartiment dels comuns a la Jonquera a mitjans del segle XIX i el seu marc social, polític i econòmic", Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, núm. 17, 1984, p. 268.

Benet Cardoner, col·lector de les rendes del comte de Peralada, un personatge important en l'evolució posterior d'aquelles terres, tramet als seus superiors durant aquells anys. El 24 de maig de 1842, cinc dies abans del repartiment, Cardoner comunica a Francesc Dauneto, procurador del comte, que es repartiran les terres comunals entre els veïns del poble. El 27 d'abril de l'any següent li notifica que alguns dels propietaris de sorts les volen vendre i li demanen que se'ls enviï una tarifa amb el lluïsmen que han de pagar per les vendes realitzades. Així doncs, el comte està al corrent de l'activitat que s'està generant al voltant dels seus terrenys, tot i que no li veiem cap intervenció directa fins al 1865.

Així doncs, la situació al 1842-45 és la següent: s'han creat 220 propietaris a la Jonquera, els quals han de pagar un cànon anual a l'Ajuntament. Aquest cànon és cobrat pel municipi per unes terres que no són plenament seves i l'acte de repartiment podria ser impugnat, bé per l'Estat, propietari de les terres sense amo, bé pel comte de Peralada, senyor directe del territori en qüestió. Al marge d'aquesta situació legal, tenim 220 propietaris que disposen d'una peça de terra que haurien de dedicar al conreu i que els serviria per atenuar els seus problemes de subsistència. La propietat de la terra (o "la terra per a qui la treballa") ha estat la principal reclamació de la pagesia catalana i espanyola durant el segle XX. En canvi, caldria preguntar-nos si aquesta premissa és vàlida per als jonquerencs del 1842. Caldria veure la diferenciació social existent en aquells moments en el si de la comunitat jonquera, alhora que interessaria veure quins són els principals interessats en el repartiment d'aquells terrenys i els seus propòsits; així com esbrinar per què es mantenen certes pràctiques comunals, sobretot a l'hora de dur ramats a pasturar als terrenys d'altres propietaris.

Sigui com sigui, el fet és que aquesta situació variarà considerablement al llarg dels anys posteriors.

LA CONCENTRACIÓ DE LA PROPIETAT (1842-65)

Quan l'Ajuntament anuncia que es repartiran les terres del Comú, esmenta que el propòsit és crear una massa de petits propietaris amb la seva peça de terra perquè la conreïn i millorin el seu nivell de vida. Si mirem l'expedient de legitimació que es realitza el 1865 (del qual parlarem al capítol següent), veiem que bona part de les sorts repartides al 1842 són molt petites i que molt poca part d'aquest terreny s'ha destinat al conreu. Contràriament, l'alzina surera i altres tipus d'arbres, els matolls i els terrenys rocosos continuen essent predominants. La productivitat de les terres del nostre poble és molt baixa, els rendiments que se'n poden treure són mínims; en canvi, la gran riquesa d'aquests territoris és el suro (pel que sembla el de millor qualitat del municipi jonquerenc), el qual és objecte de desig per part dels diferents estrats socials que veuen en l'auge de la indústria surera i dels negocis derivats del suro una eina pel seu enriquiment personal. També podem veure com al 1865, dels 220 propietaris de sorts repartides vint-i-tres anys abans, en queden

només 107. La propietat s'ha concentrat considerablement i hi ha uns quants propietaris que destaquen: Joaquim Laporta (propietari de 36 sorts i mitja), Benet Cardoner (propietari de 25 sorts), Antoni Brugat (propietari de 12 sorts) o Josep Resta (propietari de 10 sorts). Com s'ha arribat a aquesta situació? Hem intentat seguir la trajectòria dels tres primers.

Joaquim Laporta posseeix, al 1865, 36 sorts i mitja. Al 1842, el sorteig li atorgà la sort número 212, situada al territori Bach del Cranc. Aquest personatge ja ha de tenir una certa importància dins del poble. Al 1849, data en la qual hem localitzat la seva primera compra d'una sort del Comú, ja s'autodefineix com a hisendat. El 16 de desembre d'aquell any compra a Manuel Roget la sort 169 per 270 lliures i permuta a Ramon Morató (taper) la sort 116 per un bosc de suros.⁽²⁵⁾ El 5 de maig de 1850 permuta la sort 209 de Margarida Pujol per un altre bosc de suros.⁽²⁶⁾ Per una raó o una altra, Laporta també creu que el suro dels antics comunals és millor que el que ja posseeix en altres zones. El 3 de gener de 1851 compra la meitat de la sort 142 per 69 duros de plata a Maria Rotllant.⁽²⁷⁾ L'endemà, permuta les sorts 210 i 211, de Pau Ysern, per una vinya amb algunes oliveres.⁽²⁸⁾ L'1 de juny compra la sort 215 a Francesc Carreras per 2.000 lliures i la 102 a Felip Soler per 360 lliures.⁽²⁹⁾ El 27 d'agost compra la sort 144 a Joan Bos per 270 lliures; la 188 a Josep Just per 210 lliures i permuta la 121 a Pere Viñas per 1/3 d'un prat i 5/4 de terreny, que són de valor inferior al que aporta Viñas, per la qual cosa, Laporta li paga 390 lliures.⁽³⁰⁾ L'11 d'octubre compra la sort 206 a Maria Àngela Balló i Caterina Carreras per 240 lliures i permuta la sort 213 d'Andreu Perxés per un bosc de suros de 7 vessanes, de valor inferior a la finca de Perxés, per la qual cosa Laporta li paga 210 lliures.⁽³¹⁾ Així que acaba 1851 Joaquim Laporta ja posseeix 13 sorts i mitja de les repartides nou anys abans. No hem localitzat més adquisicions on aparegui el nostre personatge fins que, el 25 d'abril de 1856, permuta la sort 130 de Quirze Sisó per un camp d'1/4 de vessana.⁽³²⁾ El 9 de juny de 1857 compra 12 sorts als germans Rafael i Francesc Viñas per 6.500 lliures.⁽³³⁾ El 22 d'octubre compra la sort 131 a Benet i Teresa Bosch per 300 lliures.⁽³⁴⁾ L'1 de novembre compra la sort 123 per 300 lliures a Josep Barneda.⁽³⁵⁾ La darrera compra que hem localitzat

25. Arxiu Històric Comarcal de Figueres (AHCF), "Notarials. Protocols notarial de Josep Massanet", Llers, tom 46, folis 352-353 i 373-378.

26. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 47, folis 141-142.

27. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 48, folis 20-21.

28. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 48, folis 22-23.

29. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 48, folis 229-231 i 231-232.

30. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 48, folis 314-315, 323-324 i 325-326.

31. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 48, folis 373-374 i 375-376.

32. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 53, folis 461-462.

33. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 54, folis 334-337. Tot i així, m'agradaria assenyalar que quan al 1865 Laporta és cridat a declarar sobre l'origen de les seves possessions, no declara aquesta venda, sinó que s'atribueix les diferents compres que els Viñas han anat fent abans que ell adquirís aquests terrenys el 9 de juny de 1857.

34. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 54, folis 422-423.

35. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 54, folis 477-478.

té lloc el 18 de juny de 1860, quan compra a Magdalena Soler la sort 193 per 300 lliures.⁽³⁶⁾ En total, hem localitzat l'origen de 29 sorts i mitja de les 36 i mitja que Joaquim Laporta declara posseir el 1865. Per una banda, apreciem com, tot i que les sorts foren repartides a parts iguals segons el seu valor, Laporta paga quantitats molt diferents en les seves compres. Mentre la sort 215 li costa 2.000 lliures, la sort 102 li costa 360 lliures, i la 206, 240 lliures. Aquí hauríem de tenir en compte la possibilitat que el propietari hagi fet millores importants que hagin fet créixer el valor del terreny, o bé la major riquesa d'una sort quant a la quantitat d'alzina surera que contingui. Veiem com Laporta permuta terrenys de l'antic Comú per vinyes, oliveres i altres boscos de suro de qualitat inferior (creiem). Al nostre entendre, el suro comunal és el seu gran objectiu. Laporta és i serà un important empresari surer. Sabem que el 10 d'agost de 1859 constituirà, amb Carles Bosch, Martí Justafre i Joan Carreras i Oliveres, una societat per crear una fàbrica de taps,⁽³⁷⁾ per la qual cosa ha de tenir interès per tenir accés fàcil a la matèria primera. El seu fill Manuel també s'imbricarà en negocis relacionats amb el suro, com ja veurem més endavant. Un altre aspecte que creiem que hauríem d'esmentar és el fet que en cap de les transaccions que es realitzen, essent Laporta una de les parts interessades, es reconeix el domini directe del comte de Peralada (en aquells moments, comtessa), sinó que s'indica que se salvarà el domini directe per qui ho demostrï. Un cop esmentat això, abandonarem Laporta durant un temps.

El segon propietari de terrenys de l'antic Comú al 1865 és Benet Cardoner, col·lector de les rendes del comte de Peralada, que posseeix 25 sorts. Al 1842, el sorteig li assignà la sort 201, al territori Canamàs. El 7 d'abril de l'any següent comença a incrementar el seu patrimoni amb la compra de la sort 57 a Tomàs Franch, juntament amb un censal de 75 lliures pensió anual de 6 pessetes; per un total de 435 lliures.⁽³⁸⁾ El 30 d'abril de 1848 compra la sort 54 a Jaume Rocalba per 600 lliures.⁽³⁹⁾ El 5 d'abril de 1850 permuta la sort 63, de Jaume Baserba per una peça de terra de vinya, hort i erm de 4 o 5 vessanes.⁽⁴⁰⁾ El 2 d'agost del mateix any compra la sort 66 a Jaume Dauner i Rita Balló per 150 lliures.⁽⁴¹⁾ El 20 de desembre compra a Abdó Juanola la sort 196 per 747 lliures i 10 sous i permuta la sort 194 amb Sadurní Sisó per una peça de terra de mitja vessana d'inferior valor, per la qual cosa Cardoner li paga un cens anual de 2 lliures i 5 sous.⁽⁴²⁾ El 3 de gener de 1851 compra la sort 187 a Jaume Lleonsí per 250 lliures i la 22 a Jeroni Soler per 480 lliures.⁽⁴³⁾ El 7 d'abril compra la sort 178 a Sebastià Girbal per 210 lliures.⁽⁴⁴⁾ El 8 de novembre permuta la sort 186 de Baudili Dauner per 4 vessanes d'un camp de vinya a

36. AHCF. Fons notarial. Notaria de Figueres. Notari Miquel Meric. Tom 140, folis 554-555.

37. AHCF. Fons notarial. Notaria de Figueres. Notari Josep Conte Lacoste. Tom 356, folis 472-475.

38. AHCF. Fons notarial. Notaria de Figueres. Notari Joan Pla. Tom 340, folis 172-173.

39. AHCF. Fons notarial. Notaria de Figueres. Notari Miquel Meric. Tom 122, folis 223-224.

40. AHCF. Fons notarial. Notaria de Figueres. Notari Joan Pla. Tom 347, folis 110-111.

41. AHCF. Fons notarial. Notaria de Peralada. Notari Josep Pere Cañellas. Tom 34, foli 162.

42. AHCF. Fons notarial. Notaria de Peralada. Notari Josep Pere Cañellas. Tom 34, folis 267 i 268.

43. AHCF. Fons notarial. Notaria de Peralada. Notari Josep Pere Cañellas. Tom 35, folis 9 i 10.

44. AHCF. Fons notarial. Notaria de Peralada. Notari Josep Pere Cañellas. Tom 35, foli 99.

Agullana; permuta la sort 191 de Lluís Tullà per una vinya de 2,5 vessanes; permuta la 67 de Josep Prada per un camp de 4 vessanes; compra la 64 a Miquel Fitó per 180 lliures, i permuta la 197 de Joan Sanés per un cortó de vessana d'inferior valor, per la qual cosa, Cardoner es carrega un censal de capital 600 lliures 10 sous, pensió anual 1 lliura, 10 sous i 6 diners.⁽⁴⁵⁾ El 13 de febrer de 1852 compra la sort 198 a Galderic Tocabens per 204 duros⁽⁴⁶⁾, i deu dies més tard, compra la 72 a Maria Gràcia Franch per 240 lliures.⁽⁴⁷⁾ La darrera adquisició de Benet Cardoner que hem localitzat té lloc el 18 d'abril de 1853, quan compra la sort 65 a Rosa Donadeu per 360 lliures.⁽⁴⁸⁾ En total, hem localitzat l'origen de 18 de les 25 sorts que Benet Cardoner posseeix el 1865. De nou ens tornem a trobar amb destacables diferències en els preus de venda dels terrenys, per la qual cosa tornem a parlar de les possibilitats que uns propietaris hagin millorat la qualitat dels seus terrenys, o que la major o menor quantitat de suro incrementi el valor de la sort corresponent. A diferència de Joaquim Laporta, en tots els contractes on apareix la figura de Benet Cardoner se salva el domini directe per a la comtessa de Peralada (ja que ell no pot ignorar qui és el senyor dintre de les terres comunals), un personatge que, com hem vist, restava completament al marge dels negocis que s'estaven efectuant amb les seves terres des de mitjan segle XVIII. Realment, Laporta ignora que les terres que ha anat acumulant tenen un senyor directe, el qual, si més no, hauria de tenir dret a cobrar el lluïsmen i que se li reconegui el senyoriu directe d'aquell terreny?

El tercer propietari més important al 1865 és Antoni Brugat, posseïdor de 12 sorts. El sorteig del 29 de maig de 1842 li atribuï la sort 130, però al mes següent la permutà per la 220 amb Quirze Sisó. El 23 d'octubre de 1851 compra la sort 217 a Josep Llanera per 300 lliures.⁽⁴⁹⁾ El 10 de novembre de 1856 compra la sort 162 a Jaume Sala i Carme Bes per 300 lliures.⁽⁵⁰⁾ El 9 de novembre de 1857 compra la sort 216 a Manuel Viñas per 1.000 rals de billó i dues setmanes més tard la 161 a Martí Guàrdia per 2.000 rals de billó.⁽⁵¹⁾ El 5 de maig de 1859 compra la sort 138 a Simó Sanjaume per 1.000 rals de billó,⁽⁵²⁾ i, finalment (no hem localitzat més contractes) compra la sort 70 a Miquel Perxés per 10.000 rals de billó el 9 de novembre de 1865.⁽⁵³⁾ Tornem a veure com hi ha diferències en els preus de venda de les parcel·les. Brugat, igual que Laporta, també salva el domini directe per qui ho demostrï. Ignora (o vol ignorar) que la comtessa de Peralada és la senyora directa de la totalitat dels terrenys repartits pel municipi el 1842.

45. AHCF. Fons notarial. Notaria de Peralada. Notari Josep Pere Cañellas. Tom 35, folis 204-208.

46. AHCF. Fons notarial. Notaria de Peralada. Notari Josep Pere Cañellas. Tom 36, foli 71.

47. AHCF. Fons notarial. Notaria de Peralada. Notari Josep Pere Cañellas. Tom 36, folis 79-80.

48. AHCF. Fons notarial. Notaria de Figueres. Notari Josep Draper. Tom 487, folis 335-337.

49. AHCF. Fons notarial. Notaria de Figueres. Notari Manuel Díaz. Tom 586, folis 252-253.

50. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 53, folis 461-462.

51. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 54, folis 429-430 i 448-449.

52. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 56, folis 182-183.

53. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 62, folis 540-542.

No hem seguit la trajectòria de cap altre propietari. Només, casualment, hem trobat altres traspassos com el de la sort 34 d'Antoni Tocabens a Jaume Lleonsí per 250 lliures, en el qual es reconeix el domini directe de la comtessa de Peralada;⁽⁵⁴⁾ el de la sort 51 de Pau Sanjaume a Salvador Delhom, on se salva el domini directe per qui ho demostrí;⁽⁵⁵⁾ el de la sort 135 de Francesc Dauner a Joan Forcat per 2.000 rals, on no es fa cap esment al domini directe;⁽⁵⁶⁾ o el de la sort 150 dels fills d'Agustí Salabert a Martí i Joan Riera, de nou sense esmentar per res la comtessa de Peralada.⁽⁵⁷⁾

Per tant, veiem com entre 1842 i 1865 es concentra la propietat de les antigues terres comunals en mans d'unes poques persones que van controlant bona part del territori. Moltes de les transaccions que s'estan fent ignoren (o volen ignorar) el domini directe de la Comtessa de Peralada, aspecte que serà fonamental quan, al proper capítol, analitzem l'expedient de legitimació que es farà el 1865. Aquesta terra s'està concentrant en un moment de conjuntura econòmica alcista, en un dels millors moments pels quals passa la indústria surera i els negocis derivats d'ella a la zona fronterera de l'Alt Empordà. Durant els anys cinquanta i seixanta es creen fàbriques, es munten societats per a la compra i venda de suro i s'exporta en grans quantitats cap a l'estranger. Per tant, com ja hem anat dient repetides vegades al llarg del text, cal una via d'accés fàcil a la matèria primera.

L'EXPEDIENT DE LEGITIMACIÓ DE 1865

El 5 de novembre de 1865, l'Ajuntament de la Jonquera anuncia que es procedeix a la realització d'un expedient relatiu a la propietat de les sorts dels propis, a partir de la llei de desamortització de Madoz de 6 de maig de 1855. Es decideix crear una comissió inspectora que s'encarregarà de reconèixer i medir les sorts. Aquesta comissió la formen Antonio Moyano i Baudili Dauner (regidors), Jaume Viñas i Esteve Tarinas (majors contribuents), Joan Salabert i Miquel Perxés (perits "intel·ligents") i Joaquim Suñer (agrimensor de Fornells de la Selva, perquè no se n'ha trobat cap més a prop). El 14 de novembre s'acorda que l'Ajuntament es constituirà en sessió extraordinària els dilluns, dimecres i dissabtes de 9 a 12 i de 2 a 6, amb assistència dels majors contribuents, per tal que compareguin els propietaris de terres de l'antic Comú, declarin d'on els ve la propietat d'aquelles terres i presentin documents de validesa de propietat, per tal de comprovar els seus drets sobre la terra que posseeixen.

54. AHCF. Fons notarial. Notaria de Peralada. Notari Josep Pere Cañellas. Tom 35, foli 8.

55. Arxiu Històric de Girona (AHG), "Hipoteques. Registre d'Hipoteques de Figueres. Alienacions rústiques i urbanes de la Jonquera", tom 103, foli 23.

56. AHCF. Fons notarial. Notaria de Llers. Notari Josep Massanet. Tom 62, folis 543-544.

57. AHG, "Hipoteques. Registre d'Hipoteques de Figueres. Alienacions rústiques i urbanes de la Jonquera", tom 103, foli 138.

Les compareixences s'inicien el 9 de desembre. Cada propietari declara el que posseeix i com li ha arribat aquella possessió. Cal destacar que tots els que compareixen declaren que han fet millores en les seves propietats i que reconeixen la senyoria directa de la comtessa de Peralada. Així, veiem com apareix un personatge que fins ara ha estat al marge de les vicissituds per les quals han passat les terres que cedí en emfiteusi al 1665. És necessari remarcar que, en cas que les terres no tinguessin cap amo reconegut, passarien directament a mans de l'Estat. No creiem arriscat llençar la hipòtesi que la comtessa hagi estat una de les principals impulsores de l'expedient. La realitat és que en tractar-se d'un contracte emfitèutic, és poca cosa el que pot percebre quant a l'aprofitament dels béns d'aquelles terres o com a renda d'un tant per cent dels beneficis obtinguts. El lluïisme és l'única prestació a la qual pot tenir accés, un guany gens negligible, si tenim en compte els moviments que estan tenint lloc en la propietat d'aquells terrenys. Si més no, l'expedient de 1865 fa que, definitivament, es reconegui la comtessa de Peralada com a senyora directa dels antics terrenys comunals de la Jonquera. Els seus guanys ja vénen d'altres bandes, si no, no s'explicaria com és que al 1875 és el cinquè major contribuent de la província de Girona, pagant 5.064,66 pessetes de contribució territorial.⁽⁵⁸⁾

La comissió publica els resultats de la seva recerca a finals d'any. Declaren que els ha estat impossible calcular el número exacte de vessanes de què consta la totalitat del terreny. Com que es tracta d'un territori on predomina el bosc i que té importants accidents de terreny, és fàcil comprendre les dificultats a l'hora de mesurar-lo. Cal remarcar que tots els propietaris que han anat compareixent a l'Ajuntament tampoc es veuen capaços de saber l'extensió exacta de les seves propietats.

L'expedient de legitimació de 1865 és la font que ens aporta més dades relatives al nostre objecte d'estudi. Ens inclou el nom dels propietaris (per ordre alfabètic), els territoris que posseeixen, de què es componen aquests territoris i quantes vessanes hi ha de cada conreu (i el seu equivalent en hectàrees), les afrontacions a nord, sud, est i oest, el número de sorts que posseeix cada persona i el valor del terreny: 53 escuts i 600 maravedís per sort. Tot plegat, el terreny es compon de:

Tipus de conreu	Núm. de vessanes	% sobre el total
Alzina surera	712,5	15,93
Matolls	743,5	16,62
Roques	2.192	49,01
Bosc	164	3,66
Sembradura	24	0,53
Prat	112	2,50
Erm	523	11,69
Vinya	1	0,02

58. R. CONGOST, "Notes sobre la propietat de la terra a les comarques gironines durant la segona meitat del segle dinou", *Estudi General*, núm. 1, vol. 1, 1981, p. 217.

La comissió declara que els ha estat impossible calcular l'extensió total exacta del terreny; en concret, queden moltes zones d'alzina surera que els és impossible calcular. Esmenten que la totalitat del terreny ha d'ocupar al voltant de les 4.580 vessanes.

L'expedient de legitimació és la font més rica de què disposem per analitzar els béns del Comú que es repartiren vint-i-tres anys abans. Per una banda veiem com predomina la zona no conreada, només s'han destinat 24 vessanes al conreu i 1 vessana (de Pere Juanola, al Bec de l'Àliga) a la vinya. La resta són roques, matolls, erms (Benet Cardoner manté ermes unes 400 vessanes), prat, i el més important, suros. Així confirmem el que hem dit de bon principi: el suro és el principal objecte de desig del terreny que analitzem. A més del que ja existia se n'ha plantat de nou. La sort 186 que Benet Cardoner comprà a Baudili Dauner el 8 de novembre de 1851, i la 72 que rep de Maria Gràcia Franch el 23 de febrer de 1852, han estat plantades amb alzines sureres.⁵⁹ Entre els propietaris hi ha tapers, interessats a incentivar el conreu d'aquells arbres, juntament amb persones relacionades amb negocis surers, com Laporta i Brugat, entre altres.

D'altra banda podem veure les diferències d'extensió de terreny que hi ha entre unes parcel·les i altres. La sort de Josep Bos a Fitó té tres vessanes, la d'Antoni Brugat a la Puja, dues, o la de Joan Carreras, també a Fitó, dues. En canvi, Benet Cardoner té una sort a Miradones de 84 vessanes, Rosa Carreras en té una de 55 i Martí Cullell una de 63, només per posar tres exemples a l'atzar. No hem d'oblidar que les sorts es feren a partir del seu valor, no de la seva extensió.

De les 220 persones que al 1842 obtingueren una parcel·la, només 50 la conserven el 1865 i cinc més encara tenen la que permutaren al juny de 1842. Per tant es poden haver instal·lat 52 propietaris nous. Aquesta afirmació la fem a partir de la coincidència entre un nom complet o un cognom que es trobi en un territori determinat el 1842 i el fet que al 1865 aquella persona encara estigui al mateix territori o bé hi hagi algú que tingui el mateix cognom. Evidentment, aquesta afirmació la fem amb tota la cura possible, ja que hauríem de tenir en compte la qüestió de l'evolució de les herències, i observar que al 1842 part dels afavorits foren dones que, en casar-se i tenir descendència, perden el cognom. De tota manera, l'expedient de 1865 ens presenta l'existència de set forasters: Maria Baig, de Cantallops; Pere Castelló, també de Cantallops; Caietà Delhom, d'Epernay (Champagne-França); Jacint Grau, de Saint Genis (França); Bernat Llonch, de Cantallops; Josep Resta, d'Alberes (França) i Francesc Rigau, de Muralla (França). Tot i que és una quantitat pràcticament inapreciable, no deixa de ser remarcable la presència de forasters, si tenim en compte les llargues dissertacions que es feren el 1842 per decidir qui era veí i per tant tenia dret a una de les parcel·les que es repartirien. Sigui com sigui, dels 220 propietaris del 1842, en queden 107, menys de la meitat. Albert Compte i Enric Juan⁶⁰ opinen que molts propietaris van vendre les seves parcel·les i compraren cases al poble, i així contribuïren a

59. Vegeu les notes 45 i 47.

60. A. COMPTE i E. JUAN, "El repartiment dels comuns a la Jonquera...", *Op. cit.*, p. 271.

l'expansió urbana que ja hem vist.⁽⁶¹⁾ Els principals propietaris són Joaquim Laporta (36,5 sorts), Benet Cardoner (25), Antoni Brugat (12), Josep Resta (10), Pere Juanola (5), Ramon Bosch i Baudili Salabert (4) i Esteve Justafre (3,5). Centrem-nos en els tres primers, que ja hem seguit al capítol anterior, i veiem què és el que posseeixen.

Les 36 sorts i mitja que són propietat de Joaquim Laporta contenen 318 vessanes d'alzines sureres, 74 de matolls, 130 de roques, 95 de bosc, 100 de prat, 67 d'erm i 4 de sembradura; en total: 778 vessanes, situades, majoritàriament als territoris que durant el sorteig de 1842 se'ls atribuï els darrers números (205 a 220): camp de Cals, Curenya, Trosera, Bach del Cranc, Bruc i Sant Pere, juntament amb altres sorts disperses (61, 68, 112...) i cinc de les onze sorts en què fou dividit el territori de Coma Volada (121, 123, 124, 126 i 130). Es veu més clar a l'expedient que el suro és l'objectiu fonamental del seu acaparament de patrimoni. L'amillament de 1879⁽⁶²⁾ ens diu que Manuel Laporta, fill de Joaquim (traspasat el 1870), posseeix més de 700 vessanes d'alzina surera, de les quals, un mínim de 318 han de pertànyer als antics territoris comunals. Ja hem esmentat els negocis que féu Joaquim, i que, més endavant, farà el seu fill. A part del suro, les 788 vessanes que posseeix en aquells territoris són part important del seu patrimoni total a la vila.⁽⁶³⁾

Benet Cardoner posseeix 25 sorts que consten de 19 vessanes de suro, 120 de matolls, 243 de roques, 22 de bosc, 3 de sembradura, 1 de prat i 400 d'erm, tot plegat: 808 vessanes. De la mateixa manera que en aquest cas el número de vessanes de suro que Cardoner posseeix no és tan important, tampoc no tenim notícies que aquest personatge tingui activitats o negocis relacionats amb aquella matèria primera. En si, el veiem més interessat a formar un patrimoni personal important dins de la vila. Les parcel·les que adquireix estan més juntes i concentrades que les que compra Laporta. Veiem com Cardoner té la pràctica totalitat del territori Miradones (sorts 54 a 58, tret de la 55), les sorts 63 a 67, les sorts 191, 194, 196, 197, 198 i 201, gairebé l'una al costat de l'altra; i altres sorts més disperses (172, 178, 186,...). L'amillament de 1879 situa el seu fill Pere entre els principals posseïdors de terres, però no entre els d'alzines sureres.⁽⁶⁴⁾ Per tant, Benet Cardoner no sembla interessat a treure rendiments a partir del conreu del suro, malgrat que sabem (per mitjà de la correspondència abans comentada) que durant els anys vint havia intervingut en el negoci surer amb matèria primera extreta dels boscos del comte de Peralada, tot i que en aquelles cartes no se'ns diu si aquell suro provenia de les terres comunals o d'altres possessions del comte a la Jonquera. Tot i així seria interessant saber per

61. Vegeu la nota 3.

62. Ens ha estat impossible accedir directament a aquest amillament. Tot el que anem comentant al respecte ho farem a partir de les dades que ens subministra l'article d'A. COMPTE i E. JUAN, "La Jonquera: dels inicis de la Restauració a la fi de la primera guerra mundial (1875-1918)", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 18, 1985, p. 278.

63. *Ibid.*, p. 274, no ens donen l'extensió exacta del patrimoni de Manuel Laporta, però ens esmenten que és el segon més important de la Jonquera després del que pertany al comte de Peralada.

64. *Ibid.*, p. 274 i 278.

què manté ermes un total de 400 vessanes del seu terreny (o preguntar-nos què és el que la inspecció ha entès com a erm).

Antoni Brugat sí que prengué part en el negoci surer, per tant, igual que Joaquim Laporta, té les seves parcel·les més desperdigades, típic en una persona que no té interès primordial de posar en conreu les seves terres i sí de disposar d'arbres surers. En total posseeix 202 vessanes repartides en 40 de suro, 40 de matolls, 115 de roques i 7 de bosc.

A més de Laporta i Brugat hi ha altres personatges que en aquells moments tenen part del terreny comunal i a més tenen negocis relacionats amb el suro, com Pere Armet, que té una fàbrica a la Jonquera i dues vessanes de suro als terrenys comunals; Caietà Delhom, resident a Epernay per vendre-hi els taps que es fan a la fàbrica del seu germà Francesc al mateix poble, té cinc vessanes; Martí Justafre, taper jonquerenc, posseeix nou vessanes de suro; Esteve Tarinas, també taper, té sis vessanes; o Joan Varneda, que en posseeix tres, per abastir la seva fàbrica de taps.⁽⁶⁵⁾

Així, hem vist com l'expedient de legitimació de 1865 és la font que ens aporta més dades relatives a la naturalesa d'aquells terrenys, que foren repartits vint-i-tres anys abans. Veiem com la propietat s'ha anat concentrant i dels 220 propietaris afavorits pel sorteig, en queden només 107, dels quals, podria ser que només 55 hi haguessin participat, ells o els seus avantpassats (afirmació que fem amb totes les reserves del món, si tenim en compte les limitacions amb què ens movem per arribar a aquesta premissa). Alhora, veiem com s'ha legalitzat definitivament el repartiment, quan es reconeix el domini directe de la comtessa de Peralada. El procés d'acumulació de terres, però, no s'atura. Disposem d'altres fonts relatives a aquells terrenys, que tot seguit analitzarem i comentarem.

UNA NOVA FONT: LES LLISTES DE PROPIETARIS DE SORTS, 1890-1900

A l'AMLJ es conserva una sèrie de llistes anuals realitzades entre els anys 1890 i 1900, on consten les persones que en aquells moments posseeixen sorts. Aquesta font (que no fou utilitzada ni esmentada per Albert Compte i Enric Juan en el seu article relatiu al tema)⁽⁶⁶⁾ no té la riquesa de les anteriors: simplement ens dona el nom de cada propietari, el número de sorts que posseeix en aquells moments i el cànon que ha de satisfer (2 pessetes i 68 cèntims per sort). Veiem com al 1890 hi ha un total de 89 propietaris, per tant s'ha continuat realitzant les transaccions de dominis des de 1865. Només veiem que hi continuen 22 dels 107 noms que hi havia el 1865, a més de 40 cognoms que es repeteixen, dels quals tenim constància d'alguns que són descendents directes dels que hi havia anteriorment, però n'hi ha d'altres dels quals no

65. AMLJ, "Hisenda. Matrícula industrial. 1866-67 i 1868-69".

66. A. COMPTE I E. JUAN, "El repartiment dels comuns a la Jonquera...", *Op. cit.*

tenim aquesta certesa. Per tant, podríem assenyalar un màxim de 62 propietaris que han mantingut (o ampliat) la seva propietat o que l'han transmesa als seus descendents. Evidentment, fem aquesta afirmació amb totes les reserves del món, ja que no hem pogut tenir accés a totes les vicissituds de les herències i les transaccions entre parents que hagin pogut tenir lloc al llarg d'aquests anys.

Segons la llista de 1890, qui són els principals propietaris de sorts de l'antic Comú? Manuel Laporta, fill de Joaquim Laporta (traspasat el 1870) posseeix 39 sorts, per tant n'ha guanyades dues i mitja en els darrers vint-i-cinc anys. Pere Cardoner (fill de Benet) conserva les 25 sorts que el seu pare tenia al 1865. Pere Brugat (fill d'Antoni) en té 18, per tant n'ha sumat sis a les que tenia el seu pare. Tot seguit, destaquen les 10 sorts d'Agustí Vinyes, les 6 de Teresa Sabé, les 5 de Carles Bosch i les 4 de Benvingut Rivas, Jaume Salabert i els germans Tarinas. La resta de propietaris té tres, dues o una sort, fins a un total de 89 propietaris de les 220 sorts que es repartiren al 1842.

Què sabem d'aquests personatges? Tornem a fer una ullada a les dades que Albert Compte i Enric Juan ens fan relatives a l'Amillament de 1879.⁽⁶⁷⁾ Segons aquesta font, el principal propietari és el comte de Peralada, i tot seguit ho són Manuel Laporta, Carles Bosch, Victorià Prax, Benvingut Rivas, Pere Cardoner, Caietà Delhom i Pere Brugat. Tots ells (excepte Delhom, que per una raó o una altra s'ha desfet de les seves possessions a l'antic Comú) tenen terrenys als antics comunals. Laporta té 39 sorts, Bosch 5, Prax 2, Rivas 4, Cardoner 25 i Brugat 18. L'extensió de les seves terres de conreu és reduïda, amb prou feines arriben a cobrir les seves necessitats,⁽⁶⁸⁾ però mantenen importants possessions de suros. Per tant, veiem com les sorts que aquests propietaris posseeixen són una part (no podem dir si important o no a partir de les fonts de 1890) del patrimoni que tenen a la Jonquera. Manuel Laporta és el segon major contribuent del poble el 1875 i el 45è de la província de Girona, amb 1.552,43 pessetes.⁽⁶⁹⁾

Quines relacions tenen aquests personatges amb els negocis del suro? Tenim una llista feta el 1892, on s'esmenta que els principals propietaris d'alzines sureres a la Jonquera són Carles Bosch, Pere Brugat, Benet Cuberta, Caietà Delhom, Manuel Laporta, Bernat Llonch, Benvingut Rivas i Agustí Vinyes.⁽⁷⁰⁾ L'amillament de 1879 diu que Manuel Laporta té 700 vessanes de suro; Carles Bosch, 472; Victorià Prax, 306; Benvingut Rivas, 105 i Pere Brugat, 326.⁽⁷¹⁾ De nou ens trobem amb alguns dels principals posseïdors de

67. A. COMPTE i E. JUAN, "La Jonquera dels inicis de la Restauració...", *Op. cit.*, p. 273-275.

68. *Ibid.*, p. 277, esmenten que, segons l'Amillament de 1879, només el 9% de la superfície agrícola-forestal de la Jonquera són conreus (4,4% de cereals, 3,2% de vinya i 1,4% d'oliveres). La resta són matolls, erms i roques (46,2%) i boscos (54,8%), dels quals el 26% són alzines sureres, el 10,5% són castaners i el 8,3% són roures.

69. R. CONGOST, "Notes sobre la propietat de la terra...", *Op. cit.*, p. 218.

70. H. VILA SAGLIETTI, *O sobreiro (el alcornoque) y su explotación comercial ante las relaciones hispano-portuguesas*, impremta de Pacià Torres, Girona, 1892, p. 55.

71. A. COMPTE i E. JUAN, "La Jonquera: dels inicis de la Restauració...", *Op. cit.*, p. 273.

sorts d'aquells moments. A més, sabem que bona part del suro que aquests propietaris extreuen dels seus arbres no els envien a les fàbriques de taps del país, sinó que l'exporten directament a l'estranger. El 1880 té lloc una polèmica a la Sociedad Económica Gerundense de Amigos del País, a causa de la pujada dels drets que es cobren a l'estranger per introduir-hi taps gironins, mentre que l'entrada de suro en planxa és lliure. Els fabricants demanen que es prohibeixi l'exportació de suro sense elaborar. Una comissió de propietaris de la Jonquera protesta i demana que no se satisfaci aquesta demanda.⁽⁷²⁾ Els signants d'aquest manifest són Carles Bosch, Pere Brugat, Pau Vinyes, Joaquim Armet, Manuel Laporta, Agustí Basull, Josep Vilar i Benvingut Rivas; de nou gent que té possessions als antics comuns. Per altra banda, Manuel Laporta serà propietari d'una fàbrica de taps a la Jonquera amb una dotzena de treballadors entre 1889 i 1904.⁽⁷³⁾

Per tant, creiem haver demostrat una de les tesis centrals del nostre estudi: el suro és l'objectiu bàsic dels acaparadors de sorts del Comú. L'auge de la indústria surera i dels negocis derivats del suro l'han convertit en una matèria primera cobejada, que dóna possibilitats àmplies d'enriquiment, ja sigui fabricant taps o altres productes amb suro, o exportant-lo directament en planxes, cosa que sembla que interessa particularment als propietaris jonquerencs.

La darrera llista (i font relativa al nostre objecte de treball) és la que es fa al 1900, en la qual no veiem cap novetat remarcable, tret que ara els propietaris són 88 i s'esmenta el nom dels germans Vidal Cuadras, els quals semblen haver adquirit les 10 sorts que posseïa Agustí Vinyes.

CONCLUSIONS

Al llarg d'aquestes pàgines creiem haver demostrat aquells dos elements bàsics que hem proposat al principi del treball: veure com la idea que s'ha presentat com un intent de crear una massa de petits propietaris amb la seva pròpia parcel·la, que els donés el suficient per a la seva autosubsistència, s'ha convertit en una via d'acumulació de patrimoni per part dels més importants propietaris del nostre poble, i veure com les alzines sureres eren el principal objectiu d'acaparament per part d'aquells propietaris. Això ens ha dut a discutir si realment era possible que aquells terrenys poguessin ser útils com a terra de conreu mínimament productiva, i més en unes parcel·les tan petites, com són les que es reparteixen el 1842. Som conscients que hauria estat útil anar a mirar si s'han produït litigis destacables al voltant de la possessió d'aquells terrenys, per tal d'esbrinar què és el que realment demanaven els veïns de la Jonquera respecte d'aquell territori; per què es du a terme el repartiment, tenint en compte que és una via d'ingressos fonamental per a la Hisenda

72. *Extracto del expediente instruido en 1880 por la Sociedad Económica Gerundense de Amigos del País sobre la cuestión corchera*, impremta de Pacià Torres, Girona, 1880, p. 13-14.

73. AMLJ, "Hisenda. Matrícula industrial. 1889-1904".

municipal, i per què es fa de la manera que es fa. L'aspiració de la pagesia jonquerenca al 1842 era accedir a la propietat privada de la seva pròpia parcel·la? Si fos així, per què es mantenen certes pràctiques comunitàries? Ens manquen fonts i estudis sobre la comunitat pagesa de la Jonquera i el grau de diferenciació social a la qual havia arribat. Si disposéssim d'aquestes dades, possiblement, podríem entendre millor quines són les aspiracions, els interessos i els projectes que s'amaguen sota el repartiment comunal de 1842.⁽⁷⁴⁾

El que sí que creiem haver demostrat són les dues premisses del principi. En un moment en què és símptoma de prestigi tenir una àmplia propietat, els principals hisendats de la Jonquera s'afanyen a ampliar el seu patrimoni a partir de la compra d'unes terres que s'havien repartit, en principi, per igualar mínimament la propietat de la terra entre els veïns del poble. I en un moment en què el suro genera amplis beneficis, és convenient tenir accés fàcil al que, possiblement, és el millor de tot el municipi (tot i que, en aquests moments, no estem en condicions de fer una afirmació tan rotunda). Ens mancarà saber a partir de quin moment els que seran els principals beneficiaris del repartiment són conscients d'aquests beneficis i comencen a planificar el que faran a partir del 1842 (si és que en realitat hi ha una planificació del que passa).

BIBLIOGRAFIA

CARRERAS I CANDI, Francesc. *Geografia general de Catalunya*, vol. VI, Edicions Catalanes, Barcelona, 1980.

COMPTE, Albert. *La Jonquera*, Quaderns de la Revista de Girona, núm. 27, sèrie Monografies Locals núm. 15, Diputació de Girona, 1990.

COMPTE, Albert i JUAN, Enric. "El repartiment dels comuns a la Jonquera a mitjans del segle XIX i el seu marc social, polític i econòmic", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 17, 1984, p. 249-285.

COMPTE, Albert i JUAN, Enric. "La Jonquera: dels inicis de la Restauració a la fi de la primera guerra mundial (1875-1918)", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 18, 1985, p. 249-309.

COMPTE, Albert i JUAN, Enric. "Una visió de la Jonquera i dels jonquercs en els anys immediatament anteriors al Tractat dels Pirineus (primera meitat segle XVII)", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 19, 1986, p. 39-88.

COMPTE, Albert i JUAN, Enric. "La Jonquera al segle XVIII: alguns aspectes del seu passat", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 22, 1989, p. 97-162.

74. M'agradaria assenyalar que en els primers contractes de venda de parcel·les de l'antic Comú als quals ens ha estat possible accedir, Joaquim Laporta, Benet Cardoner i Antoni Brugat ja es presenten com a hisendats, en contrast amb la important massa de camperols sense terra o amb molt poca, dels quals ens han parlat A. COMPTE i E. JUAN, "El repartiment dels comuns a la Jonquera...", *Op. cit.*, p. 263; i que, a parer d'aquests autors, haurien estat els principals interessats en el repartiment.

CONGOST, Rosa. “Notes sobre la propietat de la terra a les comarques gironines durant la segona meitat del segle dinou”, *Estudi General*, núm. 1, vol. 1, Girona, 1981, p. 211-221.

Extracto del expediente instruido en 1880 por la Sociedad Económica Gerundense de Amigos del País sobre la cuestión corchera, impremta de Pacià Torres, Girona, 1880.

MADOZ, Pascual. *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, vol. II, edició de Jaume Pladevall sobre el Principat de Catalunya, Curial, Barcelona, 1985, vol. II.

MARTÍNEZ QUINTANILLA, Pedro. *La provincia de Gerona. Datos estadísticos*, impremta de Francesc Dorca, Girona, 1865.

PI I SUNYER, Carles. *La vida a la frontera durant les guerres amb la França*, Dalmau (ed.), Barcelona, 1966.

VILA SAGLIETTI, Hermenegildo. *O sobreiro (el alcornoque) y su explotación comercial ante las relaciones internacionales hispano-portuguesas*, impremta de Pacià Torres, Girona, 1892.

ZAMORA, Francisco de. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Curial, Barcelona, 1973.